

בין קהילה לקהילייה

הרחבת השימוש במילה האנגלית community (ובמקבילתה הצרפתית communaute) העמיסה על המילה העברית קהילה עומס מתורגם שלא היה לפי כוחה. מקור הבעיה בכך שמילים אלו משמשות לא רק במקום שהגרמנית גורסת Gemeinde (שזו המקבילה לקהילה ממש, כגון קהילה יהודית – jüdische Gemeinde, אלא גם במקום שהגרמנית גורסת Gemeinschaft, אם כדי להגדיר ציבור בלתי פורמלי, ואם כדי להגדיר גוף ממוסד שאין התואר gemeinde הולמו.

דוגמות לשימוש ב-community ובמקבילותיה לתיאור ציבורים שאינם מאוגדים במסגרת הם הביטויים the academic community או the intelligence community (הכוונה לכלל העוסקים במודיעין במדינה אחת, כגון אצלנו 'המוסד', שב"כ, אמ"ן בצה"ל וכו'). דוגמה לסוג האחר, למסגרת פורמלית, היא הביטוי European community (בצרפתית: communauté Européenne, ובגרמנית: Europäische Gemeinschaft).

דוברי עברית לא חשו בנוח בשימוש במילה קהילה במשמעים מורחבים אלו; כנראה בגלל הקונוטציות היהודיות המובהקות של המילה. קונוטציות כאלה לא הפריעו להם בשימושים חדשים כגון מרכז קהילתי, עובד קהילתי, אולי משום שמדובר בדרך כלל בקהל של יהודים.

היו שגייסו לצורך ההרחבה חידוש נושן של בית בן-יהודה, קהילייה. תיבה זו נועדה לתרגם – על דרך גיזמהורייה הערבית – את המונח הלועזי (res-publica) republic. אלא שאין מרבית להשתמש בתיבה זו לצורך שהגו מחדשיה; רק פעמיים בדורות האחרונים השתמשו בקהילייה במשמעות רפובליקה: פעם אחת לשם תרגום 'תכנית בילטמור' בראשית שנות הארבעים: "לכונן את ארץ ישראל כקהילייה יהודית". [קהילייה באה שם כתרגום המונח האנגלי commonwealth, שאינו חד-משמעי בימינו, אולי כדי להשאיר פתח להותיר את המדינה שתקום בחבר העמים הבריטי, הנקרא אף הוא בשם commonwealth. גם שמה הרשמי של אוסטרליה הוא the commonwealth of Australia].

בפעם השנייה שימשה קהילייה לתרגום עברי של 'אלג'זמהורייה אל ערבייה אלמותחידה, אותו איחוד קצר ימים ושבע רוגז בין מצרים של עבד א-נאצר לסוריה של סראג' [הורתו של השימוש הזה לאו דווקא בטוהרה: תחילה אמרו הכול 'רפובליקה ערבית מאוחדת', עד שעמדו על שימושי הלחמה הפסיכולוגית בנוטריקון רע"ם (השידורים המצריים בעברית נתכנו "קול הרעם מקהיר"). מכאן ואילך הקפיד הממסד הציבורי והעיתונאי על קע"מ, תיבה שאינה בגדר 'מונח טעון' (loaded term). יצא מכלל זה העולם הזה שהקפיד לכתוב רע"ם דווקא, כדי להפגין עד כמה הוא אדוק בתמיכתו בכל המצר לישראל. לבסוף נתפרק כידוע אותו איחוד מדומה, ובטל דבר – בטלו שמתויו. ייאמר כאן במאמר מוסגר, שאותם העמים האירופיים שפיתחו מונח 'לאומי' לרפובליקה

לא השתמשו בו אלא בתוך ההקשר החברתי וההיסטורי המיוחד להם ולא לגבי זרים; כך עלה ל־commonwealth באנגלית [הורחב גם על האימפריה-לשעבר, ומכאן חדר המונח ל'תכנית בילטמור' שנזכרה לעיל] ול-rzeczypospolita בפולנית.

אף על פי שאין השימוש המקורי בקהילייה רווח (ומעולם לא היה נפוץ במיוחד), אין השימוש במילה זו במשמעות Gemeinschaft נראה לי כל עיקר, משני טעמים: ראשית, שימוש סותר עלול לגרום לתלמידים ולסטודנטים שלא יבינו עוד מסמכים היסטוריים, כגון 'תכנית בילטמור' בנוסחה העברי. אבל הטעם השני חשוב יותר, והוא עיקרון יסודי בחידוש מילים:

טוב לחדש מילה שמשמעותה שקופה וברורה מעצמה, אבל יש להקפיד ולהיזהר מפני החדש הדומה לישן. ראייה לדבר – גורלם של הַקָּשֶׁר, כְּנֶסֶס ודומיהם. נודמן לי בשנים האחרונות להעיר לכתבים ברדיו, שנתפסה אצלם קהילייה כמין חלופה של הידור (elegant variation בלשונו של Fowler) לקהילה, ולא נתקררה דעתם עד שדיברו על "הקהילייה היהודית" במקום פלוני. נדמה לי שאם לא נאסור מלחמה לאלתר על הקהילייה, יפעל חוק Gresham, והמטבע הרע ידחוק את המטבע הטוב כליל ויסופו הקהילות מפני הקהיליות.

הצעת כפולה: בעניין ה־community האירופי צריך לקבוע מינוח אחיד. אם אין המונח קהילה נראה מתאים, אולי מוטב ברית, חבר או מעין זה. ומן הראוי לקבוע בזה מסמרות, כדי שתהא לשון אחת לשידור ולעיתונות. מה שנוגע לשימוש המושאל לגבי ציבורים שאינם בגדר גוף מוגדר (כגון the academic community, the international community, the intelligence community, ודומיהם), אין צורך בפתרון אחד ואחיד. לא כל השאלה שהיא יאה לאיזו לשון אירופית יאה לעברית. אם כל הקונוטציות ההיסטוריות היהודיות המובהקות של התיבה קהילה עלולות להרתיע מפני הרחבת תחומה הסמנטי, אפשר להביא השאלה תחת השאלה ולומר משפחת המודיעין או זרועות המודיעין, הציבור האקדמי וכדומה.